

ny zachodzące w całym systemie relacji społecznych (s. 321).

W prezentacji problemu eutanazji wskazuje się, że starość jest postrzegana w społeczeństwie konsumpcyjnym jako niedoskonałość, a także w ramach polityki społecznej wiąże się z kosztami ponoszonymi przez społeczeństwo. Współcześnie starość nie jest synonimem mądrości, autorytetu, doświadczenia. Nastąpiło zerwanie więzi międzypokoleniowych, a każda z kolejnych generacji żyje i funkcjonuje w innej rzeczywistości, często niezrozumiałej dla ludzi urodzonych kilkadziesiąt lat wcześniej. Nastąpiło urynkowanie nierynkowych dziedzin życia (ochrona zdrowia, opieka nad ludźmi z tymi i niepełnosprawnymi). W świecie ludzi młodych, zdrowych, sprawnych temat starych staje się elementem wstydliwym, który budzi strach, odrazę, często dostarczającym negatywnych wrażeń estetycznych (s. 324).

24 autorzy bądź współautorzy tekstów reprezentują dziesięć polskich środowisk akademickich, tj. 1. Uniwersytet Gdański – Andrzej Chodubski, Zbigniew Dorawa, Marek Friedrich, Katarzyna Kamińska-Moczyło, Michał Kubiak, Andrzej Kubka, Joanna Leska-Ślęzak, Witold Tarnowiecki, Maciej Urbanek; 2. Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach – Marek Leszczyński, Agata Szydlik-Leszczyńska; 3. Katolicki Uniwersytet Lubelski – Witold Janocha, Katarzyna Zielińska-Król; 4. Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu – Krzysztof Piątek; 5. Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu – Agnieszka Makarewicz-Marcinkiewicz; 6. Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny w Radomiu – Maria Gagacka, Katarzyna Głąbicka; 7. Uniwersytet Śląski – Ewelina Wiszczyńska; 8. Uniwersytet Wrocławski – Monika Klimowicz, Dorota Moroń; 9. Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie – Izabela Podobas; 10. Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Janusza Korczaka w Warszawie – Arkadiusz Kurasiewicz, Mirosław Grewiński. Nadto Mateusz Solański reprezentuje świat praktyki społecznej, Placówkę Opiekuńczo-Wychowawczą nr 1 w Gdyni.

Wartość poznawcza książki zawiera się przede wszystkim w: 1. dostarczeniu usystematyzowanej wiedzy o istocie i zasadach polityki społecznej w rzeczywistości kształtowania się global-

nej społeczności obywatelskiej; 2. Ukazaniu specyfiki polityki społecznej, w przestrzeni związanej instytucjami Unii Europejskiej; 3. dostarczeniu nowej wiedzy teoretycznej i egzemplifikowanej rzeczywistością określaną mianem polityki społecznej. Aczkolwiek zauważa się przy tym nazbyt częste odwoływanie się do anglosaskiej literatury przedmiotu, co nie wzbogaca merytorycznie analiz poznawczych, a wskazuje na tzw. serwilizm ideologicznej poprawności interpretacji zjawisk i procesów życia kulturowego; 4. dostarczeniu wiedzy faktograficznej o współczesnych zjawiskach sytuujących się w zakresie szeroko rozumianej polityki społecznej; 5. próbie określenia tendencji dalszego rozwoju polityki społecznej, przy dostrzeganiu zderzenia się dziedzictwa przeszłości z teraźniejszością kulturowo-cywilizacyjną i wyzwaniem przyszłości.

Prezentowana książka powinna stać się interesującą lekturą dla społeczności akademickiej i praktyków, generujących różne ogniwa polityki społecznej.

Andrzej Chodubski

Andrzej Wierzbicki, Etniczność i narody w Europie i Azji Centralnej. Perspektywa teoretyczna i egzemplifikacyjna, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytet Wrocławski, Warszawa 2014, ss. 332

Wśród wciąż nośnych poznawczo problemów demograficznych świata znajdują się kwestie etniczne i narodowościowe. Od zarania tworzenia się wspólnot politycznych występowały różne podziały ludności, zwłaszcza wynikające z rozmieszczenia terytorialnego, a w ślad za tym ze sfery wierzeń, religii, kultury (zwyczajów, obyczajów), interesów politycznych. Szczególną nośność w tym względzie zdobyła komunikacja językowa. Obecnie funkcjonuje w komunikacji tej 8 tys. języków, dialektów, narzeczy. Proces wielkiego zróżnicowania językowego trwał do okresu wielkich odkryć geograficznych. W procesach kolonizacyjnych ujawniła się dwujęzyczność, tj. oficjalnie język polityczny panujących oraz lokalnie – język danych wspólnot przestrzennych. W XIX i XX w.

rzeczywistość ta przybrała wymiary ideologiczne; z jednej strony „wzmocniono siłę języków mocarstw” a ograniczono języki narodowe; m.in. ujawniło się to w polskiej przestrzeni kulturowej, gdzie język polski wypierały procesy germanizacyjne i rusyfikacyjne.

Nowa rzeczywistość etniczna i narodowa ujawniła się w procesie współczesnej globalizacji. Z jednej strony, ujawnia się tendencja do tworzenia globalnej społeczności obywatelskiej, z drugiej zaś – deklaruje się poszanowanie dla odrębności wspólnot lokalnych.

Całościowy ogład współczesnych przemian etnicznych i narodowych w Europie i Azji Centralnej definiuje w swej najnowszej książce prof. Andrzej Wierzbicki z Uniwersytetu Warszawskiego. Przekonuje, że do opracowania problemu skłoniły go następujące okoliczności: 1. Kolejny etap badań etniczności i narodów w przestrzeni euroazjatyckiej, a zwłaszcza na obszarze b. Związku Radzieckiego; 2. postrzeganie rzeczywistości, że w literaturze panuje niejednoznaczność pojęciowa, terminologiczna i metodologiczna odnosząca się do problematyki etnicznej (narodowościowej), wymagająca systematyzacji i uporządkowania zarówno dla potrzeb badawczych, jak i dydaktycznych; 3. w polskiej literaturze z zakresu nauk społecznych i humanistycznych odczuwalny jest deficyt pozycji kompleksowo traktujących o powstawaniu rozwoju narodów, ich związkach z etnicznością, o nacjonalizmie i etnopolityce. W literaturze charakterystyczne jest podejście modernistyczne, a więc nieuwzględniające bądź marginalizujące czynnik etniczny w badaniu narodów, nacjonalizmu i procesów narodotwórczych; 4. problemów narodowościowych nie można rozwiązać definitywnie. Wymagają one permanentnej obserwacji i dostosowania działań do bieżących sytuacji. Będzie to trwało tak długo, jak ludzie będą odczuwali potrzebę identyfikacji oraz odrębności etnicznej i narodowej.

Autor studium określa się jako badacz, zwolennik etnosymbolizmu; w odróżnieniu od modernizmu, paradygmat etnosymbolizmu uznaje etniczne podstawy powstawania narodu, sięgające starożytności czy średniowiecza, nawet jeżeli wspólnoty etniczne ulegają przeobrażeniom i tracą swoją pierwotną nazwę własną – etnonim.

Istotę problemu poznawczego zarysowano w sześciu rozdziałach: 1. Pojmowanie etniczności i narodu; 2. Genetyczno-kulturowe cechy etniczności i narodu; 3. Nacjonalizm; 4. Proces narodotwórczy; 5. Etniczność i naród jako zjawiska mniejszościowe; 6. Konflikty etniczne i etnopolityczne. W prezentacji poszczególnych kwestii dostarcza się starannie usystematyzowanej wiedzy pojęciowej i eksplanacyjnej. W rozdziale pierwszym wskazano jako główne zagadnienia: 1. Cechy etosu (etni), (a w tym: 1. Etniczność i narodowość, 2. Grupa i wspólnota etniczna, 3. Kierunki badań nad etnicznością, 4. Etnogeneza; 5. Charakter i funkcje etniczności, 6. Etnocentryzm, 7. Stratyfikacje etnospołeczne); 2. Idea narodowa (a w tym: 1. Naród polityczny i (etno)kulturowy – interpretacje, 2. Etnos (etnia) a naród, 3. Polscy badacze etniczności i narodu). Wskazuje się tu, że etniczność nie wyjaśnia pochodzenia i rozwoju narodów, ale mity o wspólnym pochodzeniu i więzi etniczne zajmują ważne miejsce w podejściu historycznym do problematyki narodów i nacjonalizmu. Na tej podstawie rozwinął się etnosymbolizm, uznający istniejące w starożytności czy średniowieczu wspólnoty etniczne za załączki przyszłych narodów. Modernizm będący w opozycji do etnosymbolizmu, nie nadaje znaczenia etniczności, ale naród powstał w wyniku jej przekształcenia ma również z reguły rdzeń etniczny.

W prezentacji problemu dostarcza się wiedzy o różnym pojmowaniu etosu oraz wpisywaniu go w różne konteksty poznawcze (obiektywne, świadomościowe, intencjonalne, behawioralne). W języku naukowym coraz częściej kategoria narodowość jest wypierana przez etniczność ze względu na znaczenie, jakie nadaje się obu terminom. Są one traktowane jako bliskoznaczne. Podkreśla się, że etosy formują się w długim procesie, zwanym etnogenezą. Kończy się on pojawieniem się nowej wspólnoty ludzi, charakteryzujących się tożsamością etniczną, etnonimem, wspólnym doświadczeniem historycznym, pielęgnującą wspólne wartości i wzory kultury, przywiązana z reguły do terytorium uznawanego za ziemię ojczystą i posiadającą – chociaż nie jest to warunek konieczny – własny język.

Zauważa się, że etniczność może być wyrażana przez jedność i zbiorowość, z którą utoż-

samia się jednostka. W wymiarze indywidualnym oznacza intensywność identyfikacji ze wspólnotą, zestaw cech obiektywnych i subiektywnych, za pomocą których jednostka odnosi się do określonej wspólnoty etnicznej i obiektywnie realizuje się w niej. Zbiorowy wymiar etniczności jest manifestowany przez przynależność do wspólnoty.

Wskazując na niejednoznaczność definiowania narodu zwraca się uwagę na takie elementy, jak: 1. wspólny język; 2. terytorium, na którym mieszka dana zbiorowość lub znaczna jej część, i które uważa za ziemię ojczystą; 3. dziedzictwo kulturowe, w którym identyfikuje się znaczna część zbiorowości jako własnym oraz uczestnictwo w kulturze narodowej; 4. wspólna symbolika, zasób uczuć i myśli; 5. przekonanie o wspólnym pochodzeniu etnicznym znacznej większości zbiorowości – rdzenia etnicznego; 6. poczucie wspólnoty między ludźmi różnych klas i warstw społecznych; 7. świadomość odrębności narodowej, poczucia bycia narodem; 8. istnienie w przeszłości lub obecnie państwa traktowanego jako własne, a przypadku braku odrębnej państwowości bądź połączone z innym organizmem państwowym w ramach federacji lub konfederacji, istnienie woli tworzenia jej lub uzyskania autonomii (s. 40).

Przypomina się, że w końcu XVIII w. zrodziły się dwie koncepcje – narodu politycznego i narodu kulturowego. W wykładzie zaprezentowano je analitycznie, odwołując się do literatury przedmiotu, a w tym do ujęć polskich uczonych. Wskazuje się, że w historii narodu polskiego można dostrzec elementy składające się zarówno na koncepcję narodu jako wspólnoty politycznej, jak i wspólnoty etnokulturowej. Rola tych czynników była różna, w zależności od epoki. Dzieje narodu polskiego dowodzą także, że przypisywanie koncepcji narodu politycznego włączenie do Europy Zachodniej, a narodu kulturowego do Europy Środkowej i Wschodniej nie ma uzasadnienia.

Prezentując genetyczno-kulturowe cechy etniczności i narodu wyodrębniono analitycznie zagadnienia: 1. Wspólnota, pochodzenie i rasa (a w tym: 1. Pokrewieństwo i wspólnota pochodzenia, 2. Społeczeństwo etniczne, „narod plemion”, 3. Rasa, etniczność, naród, 4. Rasizm i jego wspólne przejawy); 2. Etniczność i naród

a język (a w tym: 1. Język jako kryterium odrębności i czynnik narodotwórczy, 2. Nacjonalizm językowy, 3. Polityka językowa); 3. Powiązania etniczności i narodu z religią (a w tym: 1. Wymiar instytucjonalny, 2. Religia a państwo i naród, 3. Religia i nacjonalizm, 4. Etniczność religii i „nacjonalizm religijny”); 4. Tradycja a wspólnota narodowa (a w tym: 1. Konstruowanie tradycji, 2. Zachodnie tradycje wynalezione, 3. Tradycje i mitologie o Europie Wschodniej, 4. Tradycje i mitologie w Azji Centralnej). W prezentacji tej dostarcza się bogatej warstwy wiedzy faktograficznej, którą ukazano starannie w relacjach, powiązanych, oddziaływujących przestrzeni etnicznej i pojmowaniu narodu. Staranność prezentacji problemu ma dużą nośność dydaktyczną. Ujawnia się tu czytelność definiowania zjawisk i procesów życia kulturowego, osadzenie ich w literaturze przedmiotu oraz niezrędko dokonuje się przewartościującego oglądu przestrzeni kulturowej sytuacji między etnicznością a kulturą polityczną.

W prezentacji nacjonalizmu wyodrębniono kwestie: 1. pojęcie i znaczenie nacjonalizmu; 2. tezy i idee nacjonalizmu; 3. typy nacjonalizmu (a w tym: 1. nacjonalizm polityczny i etnonacjonalizm, 2. nacjonalizm „zachodni” i „wschodni”, 3. nacjonalizm liberalny i konserwatywny); 4. nacjonalizm, socjalizm, komunizm; 5. inne typologie nacjonalizmu; 6. pan-nacjonalizm; 7. nacjonalizm i globalizacja; 8. paradygmaty narodu i nacjonalizmu (1. Paradygmaty niemodernistyczne, 2. modernizm i jego odmiany).

Zauważa się tu m.in., że w polskiej literaturze naukowej, jak również publicystyce, przyjęto nadawać nacjonalizmowi wyłącznie pejoratywne znaczenie. Podobne ujęcie jest charakterystyczne dla całej Europy Środkowej i Wschodniej. Wynika to z odmienności procesu narodotwórczego w zachodniej części kontynentu. W wykładzie z wielką starannością prezentuje się istotę, funkcje i czynniki warunkujące nacjonalizm oraz jego związki z sferą etniczności.

Podkreśla się, że nacjonalizm, niezależnie od jego charakteru i interpretacji, odgrywa kluczową rolę w procesie narodotwórczym. Odpowiedź na pytanie, co jest pierwotne, a co wtórne – naród, nacjonalizm, czy sam proces narodotwórczy nie jest łatwa i jednoznaczna.

W prezentacji procesu narodotwórczego wyodrębniono zagadnienia: 1. Istota procesu narodotwórczego; 2. Czynniki narodotwórcze; 3. Tożsamość etniczna i narodowa; 4. Etyapy i proces narodotwórczy w polskiej myśli społeczno-politycznej (a w tym: 1. Świadomość narodowa Polaków w Polsce przedrozbiorowej, 2. Okres rozbiorów, 3. Od narodu politycznego do narodu etnokułturowego, 4. Naród polski po drugiej wojnie światowej).

Nowe spojrzenie poznawcze ujawnia się prezentacją etniczności i narodu jako zjawisk mniejszościowych. Wyodrębniono tu zagadnienia: 1. Etniczno-narodowe różnicowanie Europy i Azji Centralnej; 2. Problemy międzynarodowej ochrony praw mniejszości narodowych; 3. Wykluczenie etniczne; 4. Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce; 5. Migracje we współczesnym świecie, diaspory; 6. Polacy i Polonia za granicą. Nową kategorią poznawczą jest tu m.in. wykluczenie etniczne, które sytuuje się w szerszym kontekście wykluczenia społecznego, które rozumie się jako alienację lub niedostateczny udział jednostek lub grup społecznych w społeczeństwie, w jego głównych obszarach funkcjonowania oraz instytucjach publicznych, które wynikają z ich cech społecznych, np. etniczności czy rasy. Wykluczenie etniczne łączy wykluczenie społeczne z pochodzeniem etnicznym i może być związane z dyskryminacją na tle etnicznym, ksenofobią, etnocentryzmem, nacjonalizmem, a nawet rasizmem, przybierając różne formy w postaci agresji zarówno fizycznej, jak i psychologicznej. Istotną rolę w generowaniu wykluczenia etnicznego odgrywają media, często kreujące wizerunek określonych mniejszościowych wspólnot etnicznych jako „obcych” i „złych” korzystających z pracy ludności rdzennej (s. 210).

W prezentacji konfliktów etnicznych i etnopolitycznych ukazano kwestie: 1. Konflikt etniczny jako konflikt społeczny i polityczny; 2. Konflikty etnopolityczne w przestrzeni poradzieckiej (a w tym: 1. Państwa nadbałtyckie, 2. Europa Wschodnia, 3. Rosja/Kaukaz Północny, 4. Azja Centralna); 3. Przeciwdziałanie i rozwiązywanie konfliktów etnopolitycznych.

Zauważa się, że konflikty etnopolityczne będą stale obecne w relacjach społecznych. Wynika to z istnienia „naturalnej”, „odwiecznej”, wro-

dzonej wrogości między określonymi grupami kulturowymi. Nadto nigdzie na świecie nie stworzono „idealnego”, „doskonałego” i „sprawiedliwego” systemu społecznego, w którym dostęp do władzy, terytorium, pracy, dochodów, własności, edukacji, czy też możliwości rozwoju kultury ojczyznej bądź awansu społecznego będą równe dla przedstawicieli wszystkich dążących do tego grup etnicznych (narodowości narodów).

W Zakończeniu wskazuje się, że poczucie przynależności etniczno-narodowej należy do podstawowych kategorii tożsamości zbiorowych współczesnego świata. Etniczność i naród są częścią zjawisk politycznych, kulturowych i społeczno-ekonomicznych, które składają się na całość kontekstu sytuacyjnego, w jakim funkcjonują. Zauważa się, że nie ma pełnej zgodności, czym jest etniczność, grupa społeczna, czy naród, a także jakie są różnice między etnią i narodem? Brakuje zgodności w określeniu czynników decydujących o formowaniu i ukształtowaniu narodu.

Prezentację problemu dopełniają: Bibliografia, Indeks rzeczowy nazw etnicznych i geograficznych, Indeks osobowy oraz streszczenia w językach – angielskim i rosyjskim.

Prezentowana książka jest oryginalnym osiągnięciem naukowym, dotyczącym problemów etniczności i narodowości. Przekonują o tym zwłaszcza: 1. Jest to całościowe, odważne ukazanie złożoności problemów etnicznych i narodowościowych, wskazujące na źródła dyskusyjności i odmienności stanowisk interpretacyjnych i objaśniających zjawiska sfery etnicznej. 2. Ukazuje się zjawiska i procesy etniczne w długim horyzoncie czasu i w odrębnościach przestrzennych. 3. Dostarcza się starannie usystematyzowanej wiedzy pojęciowej, terminologii definiującej różnorodne zjawiska etnopolityki oraz funkcjonowanie ich w odczytaniu kulturowym. 4. Wskazuje się na siły sprawcze, generujące zmiany etnopolityczne oraz nowe wyzwania w kształtujących się nowych tożsamościach narodowych, państwowych, regionalnych, globalnych. 5. Niezwykle staranne zgromadzenie i wykorzystanie literatury przedmiotu, a w tym: polskiej myśli intelektualnej, dotyczącej kwestii narodowych i etnicznych.

Z przekonaniem należy wyrazić opinię, że książka profesora Andrzeja Wierzbickiego o et-

niczności i narodach w Europie i Azji Centralnej jest ważną pozycją w polskim dorobku intelektualnym, dotyczącym definiowania i objaśniania zagadnień narodowych i etnicznych. Zasługuje na uwagę szerokiego kręgu czytelników, a w tym przedstawicieli różnych dyscyplin nauk humanistycznych i społecznych.

Andrzej Chodubski

Współczesne wyzwania polityki wobec romskiej mniejszości etnicznej – edukacja, dyskryminacja, wykluczenie społeczne, red. Elżbieta Subocz, Sylwia Garbart, Instytut Wydawniczy „Książka i Prasa”, Warszawa 2013, ss. 332

W rzeczywistości kształtowania globalnej społeczności obywatelskiej obserwuje się zachodzące jednocześnie procesy unifikacji oraz dywersyfikacji sfery narodowościowej i etnicznej. Rzeczywistość ta ujawnia się w przestrzeni państwa polskiego. Zauważa się, że od zarania państwowości krzyżowały się w polskiej przestrzeni kulturowej różne narodowości i grupy etniczne. Było to zarówno następstwem oddalonej ruchliwości przestrzennej ludzi oraz stosunku społeczeństwa polskiego wobec cudzoziemców, jak też odgórnego, elitarnego polityki panujących, a w tym władców. Dość wspomnieć, że zawierali oni związki małżeńskie z cudzoziemcami, np. pierwszą żoną Mieszka I była Czeszka – Dubrawa (Dobrawa), drugą – Niemka Oda. Dwie żony Bolesława Chrobrego były Niemkami, jedna Węgierką; żonami Kazimierza Wielkiego były: Litwinka, Niemka, Czeszka, Żydówka; żonami Władysława Jagiełły były m.in. Węgierka i Włoszka. Wraz z wybrankami przybywało do Polski ich otoczenie dworskie, m.in. spowiednicy, nauczyciele, lekarze, kucharze, służba domowa, ludzie kultury i sztuki – malarze, muzycy, komici. Systematycznie zmieniały się relacje między „swoimi” i „obcymi”. Szacuje się, że w XVI w. ok. 60% stanowiły w Polsce mniejszości narodowe. Myśliciele owego czasu zauważali „Rzeczpospolita nasza jest złożona z różnych narodów, które z różnymi obyczajami, językami, wiarami do unijnej i inkorporacyjnej jednej nierozdzielnej monarchii przystąpiły tym potrzebniejsza jest jej ta tolerancja”.

Współcześnie szacuje się mniejszości narodowe i etniczne na ok. 0,7% ogółu ludności kraju, w tym występuje 109 kategorii narodowościowych, etnicznych, etniczno-regionalnych, przy czym 91 z nich liczy mniej niż 1000 osób, połowa – mniej niż 100, a jedna trzecia – mniej niż 50.

Według ostatniego spisu ludności odrębność narodową i etniczną wskazało: 152,9 tys. Niemców, 48,7 tys. Białorusinów, 31 tys. Ukraińców, 12,9 tys. Cyganów (Romów), 6,1 tys. Rosjan, 5,9 tys. Łemków, 5,8 tys. Litwinów, 2 tys. Słowaków, 1,1 tys. Ormian, 1,1 tys. Żydów, 0,8 tys. Czechów, 0,5 tys. Tatarów i 0,05 tys. Karaimów. Używanie języka innego niż polski w kontaktach prywatnych (domowych) wskazywało 563,5 tys. osób, język niemiecki jako podstawowy w komunikacji społecznej wskazało 204,6 tys. osób, 40,6 tys. białoruski, 22,7 tys. ukraiński, 15,8 tys. – romski, 15,8 tys. rosyjski.

W prezentowanej książce wskazuje się współczesne problemy społeczne, edukacyjne, a w tym sferę dyskryminacji i wykluczenia mniejszości narodowych i etnicznych. Szczególną uwagę koncentruje się na społeczności romskiej.

We Wstępie wskazuje się, że przekazywana do rąk Czytelnika publikacja stanowi wkład do stosunkowo szybko rozwijającej się w ostatnich latach literatury cyganologicznej w Polsce. Jest pokłosiem cyklu seminariów naukowych organizowanych przez Forum Dialogu Publicznego w Olsztynie i kilku różnych miastach, poświęconych różnym aspektom życia romskiej mniejszości etnicznej, m.in. zorganizowanych 16 kwietnia 2012 r. w Gdańsku nt. *Dyskryminacja etniczna Romów – instytucjonalne oraz społeczne formy przeciwdziałania zjawiskom*, 21 maja 2012 r. w Olsztynie, nt. *Polityka edukacyjna wobec mniejszości romskiej i jej współczesne wyzwania*, 25 października 2012 r. w Łodzi nt. *Wykluczenie społeczne mniejszości romskiej jako wyzwanie dla instytucji publicznych i organizacji społecznych*. Przypomina się, że Romowie jako mniejszość etniczna zamieszkują w Europie od stuleci. Niektóre cechy kultury romskiej kwalifikują ich do wzorowego modelu współczesnego Europejczyka. Językowo są Indo-europejczykami, pochodzą z północnych Indii jak większość narodów europejskich, zachowują się jak Europejczycy ze względu na swobod-